

Павленко С. С.

*кандидат історичних наук,
заступник директора з експозиційної роботи,
КП «Музей історії Дніпра» Дніпровської міської ради*

ЯПОНСЬКЕ КОНСУЛЬСТВО В ОДЕСІ: ЕТАПИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ШТАТ СПІВРОБІТНИКІВ

Історія Японського імперського консульства в Одесі розпочалася у 1889 р. й тривала до 1937 р. Установа декілька раз зачинялася і поновлювала свою роботу, що поділяє її діяльність на етапи. Про деякі аспекти функціонування цієї інституції згадують у своїх дослідженнях Дж. Ленсен [10], І. Матяш [2], Сумі Сірекі [11], Л. Вовчук [1] та ряд інших дослідників. Декілька статей присвятили історії консульства і авторка цих тез [3–9]. У представленій публікації ми спробуємо здійснити загальну реконструкцію історії цієї інституції, етапів її діяльності та складу персоналу.

Створюючи консульства Токіо переслідував низку завдань, а саме: 1) прагнув налагодити торговельні відносини з іноземними країнами; 2) намагався захистити інтереси японців, що перебували за кордонами; 3) прагнув отримати перевірені відомості про навколишній світ [10, р. 2–3]. Слід згадати, що пріоритетність тих чи інших напрямів діяльності інституції в Одесі змінювалася в залежності від стану міжнародних відносин та різних економічних процесів.

Створення японського консульства в Одесі розпочалося у 1889 р, коли був виданий наказ про виділення на цю інституцію фінансування. Історія установи складається з двох ключових етапів: перший – 1889–1909 рр. – вписаний у загальну канву відносин Російської імперії та Японії; другий – 1926–1937 рр. – радянський період. Слід відзначити, що перший етап не був суцільним. Так, хоча у 1889 р. і був виданий наказ про створення інституції, запрацювала вона у 1892 р. З 1899 по 1902 рр. консульство не діяло. Це було пов'язано зі смертю попереднього очільника, відсутністю кадрового резерву та невизначеністю зі сторони Японії, у питанні об'єктивної потреби у цій інституції. Вдруге консульство припинило працювати у період з 1904 по 1906 рр., через розгортанням російсько-японської війни.

Першим представником японських інтересів у Південній Пальмірі став **Олександр Ракшеєв** у статусі почесного консула. Свої обов'язки він виконував з 1892 по 1898 рр. На нього покладалися важливі завдання

з вивчення регіону та розвитку торгівлі. Завдяки ініціативам Ракшеєва у 1897 р. при консульстві було відкрито комерційний музей зі зразками японського виробництва. Почесний консул прагнув аби інституція стала посередником між місцевими комерсантами та японськими виробниками. Через ці міркування він прийняв серію замовлень на вироби з Японії. Але передчасна смерть Олександра Васильовича не дозволила реалізувати ці задуми.

Владнати питання узятих зобов'язань та долі виставки мав секретар консульства **Тодо Шіро**, який у 1898–1899 рр. був уповноваженим у справах установи. Він повернув грошові задатки та передав зразки виробництва до одеського Музею витончених мистецтв. Після цього консульство тимчасово призупинило свою діяльність, але у місцевому музеї продовжувала діяти «Японська кімната».

Відновлення у 1902 р. консульства було мотивоване загостренням російсько-японських відносин. Левова частка уваги нового консула – **Гідзими Каметаро** зосереджувалася на військово-стратегічних питаннях. Він двічі призначався консулом до Одеси, працюючи тут у 1902–1904 рр. та 1906 р. Його другий період перебування полягав у потребі відновити та налагодити роботу резиденції.

З відкликанням Гідзими, одеська установа була понижена до віцеконсульства, яке очолив колишній секретар інституції **Фукуда Наохіко**. Умови життя в Одесі в цей час були вкрай складними через революційні події та політику реакції, що відмічав у своїх спогадах секретар консульства Сасаки Сейго. В цей час робота установи викликала помітний інтерес зі сторони російських контррозвідників що доводить встановлення таємного спостереження з Фукудою.

Другий, радянський етап діяльності японського консульства в Одесі розпочався у 1926 р. Консулом обрали людину, яка мала гарне розуміння одеських реалій – **Сасаки Сейго**. Його головним завданням стало налагодження роботи установи. Відкриття японської резиденції викликало значний інтерес зі сторони ДПУ (Державне політичне управління). Контррозвідники намагаються налагодити всебічне спостереження за консульством.

Сасаки написав невеликі спогади про своє перебування в Одесі. Радянські реалії, у порівнянні з його минулими враженнями, викликали у нього більше негативних оцінок. Але друге перебування японця в Південній Пальмірі тривало усього пів року. Дійсно зануритися у життя Одеси в цей час він не встиг, хоча і поновив багато старих контактів.

У тому ж 1926 р. тимчасово обов'язки консула були покладені на віцеконсула **Камімуру Сін'їці**. Виконуючи робочі зобов'язання, він намагався діяти відповідно до типових консульських компетенцій. Але

бухливе особисте життя віцеконсула давало контррозвідникам чудову можливість для втручання у внутрішнє життя консульства. ДПУ намагався для початку завербувати цивільну дружину японця – Ірину Загорську, а далі здійснили спробу прямого контакту з Камімуруо. Але ці дії не дали бажаного результату. Загорська не змогла виконати покладені на неї контррозвідниками завданнями й постійно ухилялася від контакту, а Камімура попри складне своє становище не погодився на співпрацю. Зрештою дипломат обриває зв'язок з Загорською. Йому не поталанило вивезти за кордон ані Ірину, ані їх спільну дитину. З відкликанням Камімури з Одеси вони залишилися цілком в руках ДПУ.

У 1927 р. до міста прибув новий консул – **Шімада Шігеру** (1927–1930). В цей час контррозвідники нарешті отримали таємних агентів серед співробітників консульства. Найбільше свідчень добували «Токієць» (Фоменко Володимир) – давній знайомий Шігеру, «Васильєв» (Цибulyкo Михайло) – кур'єр-сторож установи та кухарка «Стара» (Шецке Олена).

За час своєї роботи в Одесі Шімада склав близько 200 звітів, що є абсолютним рекордом порівняно з іншими консулами-одеситами.

З лютого по червень 1930 р. керуючим консульством був секретар **Ногучі Яшіо**. У 1930–1934 рр. японським консулом в Одесі працював **Танака Бун'ічіро**. В центрі його консульських досліджень були питання індустріалізації та колективізація, продовольчої кризи та Голодомору, репресії. Хоча консул і цікавився економічною сферою, але на відміну від попередників він вже не ставив питання про проведення акцій прямо спрямованих на розвиток двосторонньої торгівлі чи встановлення прямого пароплавного з'єднання. Його основним завданням було спостереження за подіями у регіоні та допомога землякам, які відвідували Одесу.

Останній японський консул в Одесі – **Хірата Мінору** працював у місті з 1934 по 1937 рр. Традиційно основне поле його обов'язків знаходилося в інформаційній сфері. Особливістю звітів Хірати була їх велика кількість, малий обсяг, стислий характер викладу без включення власної аналітики. Традиційно основним джерелом інформації були періодичні видання. Теми консульських звітів були досить типовими, описуючи економічні та культурно-релігійні питання, мореплавання та оповідаючи про конкретні події.

Але у 1937 р. перекреслюються усі подальші перспективи. Радянський уряд вирішив зменшити кількість іноземних консульств ряду держав на своїй території. До їх переліку увійшли і японські установи. Усі офіційні обґрунтування та докази були лише виправданнями, а протест Японії не дав результатів. І хоча радянські

вимоги явно порушували положення міжнародних домовленостей, токійському уряду довелося прийняти їх. У вересні 1937 р. історія Японського імперського консульства в Одесі завершилася.

Штатні співробітники японського консульства в Одесі

Керівники консульства		Віцеконсули та секретарі	
<i>Ракієсв Олександр</i>	1892–1898, почесний консул	<i>Муро Шейдзіро</i>	1895–1897, секретар
<i>Тодо Широ</i>	1898–1899, уповноважений у справах консульства	<i>Тодо Широ</i>	1897–1898, секретар
<i>Ідзіка Каметаро</i>	1902–1904, 1906, консул	<i>Мацумото Мікіносуке</i>	1902–1904, секретар
<i>Фукуда Наохіко</i>	1906–1909, віцеконсул	<i>Фукуда Наохіко</i>	1902–1904, 1906 р., секретар, 1906 р. віцеконсул
		<i>Сасаки Сейго</i>	1907–1909, секретар
<i>Сасаки Сейго</i>	1926, консул	<i>Камімури Шін'їці</i>	1926–1927, віцеконсул
<i>Камімура Шін'їті</i>	1926–1927, тимчасово виконуючий обов'язки консула	<i>Гото Ясуцугу</i>	1926–1927, секретар, 1927 р. віцеконсул
<i>Шімада Шігеру</i>	1927–1930, консул	<i>Нотучі Яшіо</i>	1928–1930, секретар
<i>Нотучі Яшіо</i>	1930, тимчасово виконуючий обов'язки консула	<i>Мітані Шідзео</i>	1930–1937, секретар
<i>Танака Бун'їтіро</i>	1930–1934, консул	<i>Танака Ейджі</i>	1931, молодший секретар
<i>Мітані Шідзео</i>	1934, тимчасово виконуючий обов'язки консула	<i>Кікума Шізука</i>	1935–1937, секретар
<i>Хірата Мінору</i>	1934–1937, консул		

Список використаних джерел:

1. Вовчук, Л. А. Радянські спецслужби vs японської дипломатії (на матеріалах японського консульства в Одесі в міжвоєнний період). Сходознавство, 2022. № 89, С. 3–24.
2. Матяш І. Іноземні представництва в радянській Україні (1919–1991): протистояння і співпраця. Київ, 2020. 503 с.

3. Павленко С. Консул «під пильним оком»: Танака Бун'їциро в Одесі. Східний світ. 2021. № 1. С. 18–34.
4. Павленко С. Діяльність консульства Японії в Одесі під керівництвом Шімади Шігеру. Частина I. Східний світ. 2022. № 2. С. 16–26.
5. Павленко С. Діяльність консульства Японії в Одесі під керівництвом Шімади Шігеру. Частина II. Східний світ. 2022. № 3. С. 28–46.
6. Павленко С. Експозиція японських товарів при японському імперському консульстві в Одесі наприкінці XIX ст. як елемент іміджевої політики Японії. Східний світ. 2015. № 3. С. 27–36.
7. Павленко С. Каметаро Ідзіма (японський імперський консул в Одесі): робота в умовах конфліктно-дружніх відносин. Східний світ. 2020 № 1. С. 55–68.
8. Павленко С. Камімура Шін'їці: кохання чи кар'єра? Сходознавство. 2022. № 89. С. 49–72.
9. Павленко С. Сасакі: спогади про Одесу та консульська служба. Східний світ. 2021. № 3. С. 39–55.
10. Lensen G. A. Japanese Diplomatic and Consular Officials in Russia. Tokyo, 1968. 230 p.
11. 角茂樹. 黒海の真珠とうたわれたオデッサの日本領事館 [Сумі Сігекі. Визнана чорноморська перлина і Японське консульство в Одесі]. 一般社団法人霞関会. 2021.03.10. URL: <https://www.kasumigasekikai.or.jp/黒海の真珠とうたわれたオデッサの日本領事館> (дата звернення: 20.03.2021).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-279-4-41>

Рахно К. Ю.

*доктор історичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу культурної антропології,
Науково-дослідний інститут українознавства МОН України*

КИЄВОРУСЬКА МІФОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ РАЮ-САДУ У ПОВІДОМЛЕННІ АХМАДА ІБН ФАДЛАНА

«Книга» арабського дипломата першої чверті X століття Ахмада ібн Фадлана, яка часто називається «Запискою», є цінним історико-етнографічним джерелом, яке містить важливу, часто унікальну